

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ У РАМКАХ ШОС

Анотація. У статті розглядаються питання, пов'язані із створенням та розвитком Шанхайської організації співробітництва, зокрема що стосується актуальних аспектів міжнародної співпраці центральноазійських держав у рамках діяльності ШОС. В роботі висвітлюються позиції та думки представників науково-експертного середовища щодо процесів функціонування ШОС, ролі Організації у забезпеченні безпеки, розвитку економічних зв'язків, взаємодії країн-членів ШОС з гуманітарних питань тощо. Здійснено огляд наукових робіт ряду дослідників Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Узбекистану та інших держав щодо їх бачення актуальних аспектів міжнародного співробітництва країн Центральної Азії у рамках ШОС. Розглянуто результати останніх самітів ШОС, окремі відповідні оцінки та коментарі щодо політико-економічної складової проведених заходів в контексті міжнародних відносин країн-учасниць. Автори презентують висновки, що стосуються погляду на досягнення, основні тенденції роботи та перспективи ШОС, актуальні питання з її функціонування та розвитку, розв'язання на багатосторонньому рівні наявних проблем держав-членів Організації з урахуванням їх національних інтересів.

---

* Доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних медіакомунікацій та комунікативних технологій Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

** Політолог

Ключові слова: Центральна Азія, Шанхайська організація співробітництва, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан, КНР, РФ, саміт, міжнародне співробітництво, інтеграція, національні інтереси, безпека, економіка, багатостороння взаємодія.

Annotation. In this article, questions related to the creation and development of Shanghai Cooperation Organisation are reviewed, in particular, actual aspects of international cooperation of Central Asian states within the framework of SCO. The paper highlights positions and opinions of representatives of scientific and expert community about functioning of SCO, role of Organization in the provision of security, development of economic relations, interaction of SCO member states in humanitarian sphere etc. Scientific works of researchers from Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan and other countries concerning their vision of actual aspects of international cooperation of Central Asian states within SCO were reviewed. The results of the last SCO summit, relevant assessments and comments on political and economic component of held events in the context of international relations of member states were examined. Authors present conclusions concerning vision of achievements, work tendencies and prospects of SCO, actual questions of its operation and development, multilateral solution of existing problems of Organization member states with regard to their national interests.

Keywords: Central Asia, Shanghai Cooperation Organization, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, PRC, Russian Federation, summit, international cooperation, integration, national interests, security, economics, multilateral cooperation.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, связанные с созданием и развитием Шанхайской организации сотрудничества, что касается актуальных аспектов международного сотрудничества центральноазиатских государств в рамках деятельности ШОС. В работе

высвечиваются позиции и мысли представителей научно-экспертной среды о процессах функционирования ШОС, роли Организации в обеспечении безопасности, развития экономических связей, взаимодействия стран-членов ШОС по гуманитарным вопросам и так далее. Сделан обзор научных работ ряда исследователей Казахстана, Киргизстана, Таджикистана, Узбекистана и других государств об их видении актуальных аспектов международного сотрудничества стран Центральной Азии в рамках ШОС. Рассмотрены результаты последних саммитов ШОС, отдельные соответствующие оценки и комментарии о политико-экономической составляющей проведенных мероприятий в контексте международных отношений стран-участниц. Авторы презентуют выводы, касающиеся взгляда на достижения, основные тенденции работы и перспективы ШОС, актуальные вопросы ее функционирования и развития, решение на многостороннем уровне существующих проблем государств-членов Организации с учетом их национальных интересов.

Ключевые слова: *Центральная Азия, Шанхайская организация сотрудничества, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан, КНР, РФ, саммит, международное сотрудничество, интеграция, национальные интересы, безопасность, экономика, многостороннее взаимодействие.*

Постановка проблеми. Протягом останніх півтора десятиліть Шанхайська організація співробітництва, як важливе регіональне інтеграційне об'єднання, що перебуває в активному процесі становлення, грає певну роль у розвитку Казахстану, Киргизстану, Таджикистану та Узбекистану.

Планування ключових напрямків діяльності з питань безпеки, у військовій області, в сферах економіки та гуманітарних зв'язків, зміцнення багатосторонніх контактів і практичної взаємодії у рамках ШОС є свідченням нового ступеня співпраці центральноазійських країн-учасниць Організації і у цілому зумовлює важливість дослідження актуальних аспектів

міжнародного співробітництва Казахстану, Киргизстану, Таджикистану та Узбекистану у контексті необхідності врахування їх національних інтересів в намічених інтеграційних процесах.

Мета статті – висвітлити актуальні аспекти міжнародного співробітництва країн Центральної Азії у рамках ШОС крізь призму історії створення, функціонування та перспектив розвитку Організації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різномасштабні питання міжнародного співробітництва у рамках ШОС в тій чи іншій мірі висвітлюються в публікаціях цілого ряду представників науково-експертного середовища.

В Україні серед небагатьох авторів, які торкаються у своїх роботах тематики, що розглядається, слід згадати таких дослідників та вчених, як А. Гончарук, М. Гримська, М. Дорошко, А. Кобзаренко, В. Кулик, Б. Левик, П. Ленський, О. Литвиненко, Т. Ляшенко, О. Микал, М. Мурашкіна, Д. Щербатюк та ін.

Серед зарубіжних експертів та науковців можна відзначити дослідження Н. Ажимамбетової, О. Алексеєнко, Р. Алімова, М. Арунової, М. Асанбаєва, К. Байзакової, А. Баранова, К. Барського, І. Бекмуратова, О. Бикова, О. Богатурова, Л. Васильєва, Пан Гуана, Син Гуанчена, Р. Гумерова, М. Данилович, Є. Денисова, М. Дмитрієвої, Х. Додіхудоєва, А. Єлібаєвої, А. Жорокулова, Ч. Зіглера, І. Іванова, М. Іманалієва, Г. Іскакової, М. Казакпаєва, О. Казанцева, А. Кангельдієва, А. Каукенова, Ж. Кембаєва, А. Клименка, Т. Колпакової, М. Конаровського, Є. Красанцова, С. Кушкумбаєва, М. Лаумуліна, С. Лузяніна, А. Лукіна, Г. Майтдінової, Д. Малишевої, А. Мамадазімова, Дж. Манкоффа, В. Матвєєва, Ю. Морозова, Ф. Мумінової, З. Мураталієвої, Т. Назарова, Н. Омарова, Е. Оразалієва, А. Павлова, В. Пластуна, Є. Пастухова, М. Рахімова, А. Розанова, Х. Саїдова, Є. Сафронової, Н. Семенової, Н. Сєребрякової, Д. Сидорова, К. Сироежкіна, В. Ситенка, Б. Султанова, Тункай Сюя, Р. Турарбекової, Г. Тусупбаєвої, А.

Умарова, І. Фадєєвої, Е. Фейгенбаума, І. Халанського, Х. Холікназара, Чжао Хуашена, М. Чанової, Т. Шаймергенова, М. Шевельової, Є. Яблонських тощо.

Основні результати дослідження. Шанхайську організацію співробітництва (ШОС) утворено 15 червня 2001 р. у м. Шанхай на основі Декларації про утворення Шанхайської організації співробітництва, яка підписана Казахстаном, Китаєм, Киргизстаном, Росією, Таджикистаном та Узбекистаном. Основними цілями Організації було визначено зміцнення між державами-членами взаємної довіри, дружби та добросусідства, заохочення ефективної співпраці між ними у політичній, торгово-економічній, науково-технічній, культурній, освітній, енергетичній, транспортній, екологічній та інших областях, спільні зусилля щодо підтримки та забезпечення миру, безпеки та стабільності в регіоні, побудови нового демократичного, справедливого і раціонального політичного та економічного міжнародного порядку. Пріоритетне значення ШОС було надано регіональній безпеці [1]. 7 липня 2002 р. на саміті ШОС в Санкт-Петербурзі було прийнято Хартію ШОС, яка стала базовим документом Організації, визначила її принципи, напрямки співробітництва, органи тощо. Серед основних цілей та завдань в документі заявлено: розвиток багатопрофільної співпраці з метою підтримки та зміцнення миру, безпеки і стабільності в регіоні, спільна протидія тероризму, сепаратизму та екстремізму у всіх їх виявах, боротьба з незаконним обігом наркотиків та зброї, іншими видами транснаціональної злочинної діяльності, а також незаконною міграцією; заохочення ефективного регіонального співробітництва у політичній, торгово-економічній, оборонній, правоохоронній, природоохоронній, культурній, науково-технічній, освітній, енергетичній, транспортній, кредитно-фінансовій та інших областях; координація підходів при інтеграції в світову економіку; розвиток відносин з іншими державами та міжнародними організаціями; взаємодія в запобіганні міжнародних конфліктів та їх мирному врегулюванні; спільний пошук рішень проблем, які виникнуть у ХХІ столітті тощо [5].

Узбецький дослідник І. Бекмуратов у своєму дослідженні відзначає, що ШОС утворилась не в результаті рішень, які було прийнято на основі суб'єктивних, кон'юнктурних поглядів, а чіткого усвідомлення всіма країнами-учасницями необхідності пошуку якісно нових рішень проблем, що стоять перед державами-членами [12, с. 1–3]. В іншій своїй роботі автор, розвиваючи цю тезу, акцентує на тому, що ШОС слід розглядати в якості потужнішого інституту міжнародної співпраці, реального фактору забезпечення безпеки на величезному географічному просторі, що охоплює ряд великих та малих за своєю територією, чисельністю населення та ресурсним потенціалом країн. Цей багатосторонній інститут здійснює боротьбу з найбільш небезпечними загрозами та викликами сучасності. І. Бекмуратов також наводить слова Президента Республіки Узбекистан І. Карімова, який стосовно ролі та значення ШОС неодноразово заявляв: «Ми розглядаємо Шанхайську організацію як апробований механізм багатостороннього співробітництва, що добре себе зарекомендував і спрямований на зміцнення миру та стабільності, на відкрите, конструктивне партнерство» [13, с. 12].

Російський дослідник А. Баранов у 2011 р. в науковій роботі підкреслював, що ШОС є виключно важливим регіональним інтеграційним об'єднанням, яке перебуває в активному процесі становлення і володіє рядом специфічних рис, а також власною траєкторією розвитку. Процеси, що відбуваються у середині та навколо цієї організації становлять великий інтерес для серйозного наукового дослідження та осмислення [11, с. 5]. Автор пише, що у короткостроковій та середньостроковій перспективі розвитку ШОС має всі шанси бути успішним у зв'язку з взаємною зацікавленістю в нарощуванні ступеня та якості внутрішньоорганізаційного партнерства серед всіх країн-учасниць. Однак в довгостроковій перспективі зростає вірогідність загострення протиріч у середині Організації внаслідок суперництва за основні експортні потоки вуглеводнів (дилема «Захід-Схід»). Може виникнути проблема «несиметричного партнерства» економічно

нерівновеликих країн, у зв'язку із чим пошук спільної бази багатосторонньої співпраці у вигляді схожих інтересів в економічній, політичній та гуманітарній сфері може якісно підвищити престиж та життєздатність ШОС не тільки в Азії, але і в усьому світі [11, с. 17]. Далі А. Баранов зазначає, що політика ШОС, яка позиціонує себе як організація «нового типу», має три ключових вектори розвитку: співробітництво в сфері зовнішньої політики та безпеки (де особливо виділяються антитерористичний, військово-технічний компоненти, а також зусилля щодо створення системи колективної безпеки), економіки (розвитку торгівлі, заохочення інвестиційної діяльності, спроби щодо створення Енергетичного клубу ШОС) та гуманітарній сфері (зближення освітніх систем та стандартів, створення єдиного інформаційного простору ШОС, координація культурної та молодіжної політики, розробка проекту Університету ШОС) [11, с. 18].

На думку російського експерта О. Бикова, для держав ЦА, де однобічний вплив Росії або Китаю сприймається з деяким побоюванням, їх спільна присутність у рамках ШОС, де центральноазійські країни є рівноправними, а всі питання вирішуються консенсусом, є найбільш ефективним механізмом взаємодії [14, с. 13]. У своїй роботі він пише, що важливішим напрямком економічної взаємодії та інтеграції країн у рамках ШОС є спільне раціональне використання енергетичних, водних та інших природних ресурсів регіону, пошук напрямків взаємовигідної прикордонної торгівлі, залучення капіталу в створення спільної транспортної системи TRASEKA (відновлення «Великого шовкового шляху»), що забезпечує нові виходи країн-учасниць на близькосхідний та світовий ринки [14, с. 13, 14]. О. Биков робить висновки, що у рамках багатостороннього економічного співробітництва держав-членів ШОС найбільш масштабним проектом коопераційного характеру є Енергетичний клуб, а його використання як майданчика для діалогу, серед завдань якого стала б координація дій нафтогазовидобувних країн-учасниць ШОС на регіональному і світовому енергетичному ринку, а також розвиток співпраці між виробниками та

споживачами сировини у рамках організації, має дати можливість країнам-споживачам і країнам-виробникам більш продуктивно просувати реалізацію проектів у нафтогазовидобувній, електроенергетичній та транспортно-транзитній сфері [14, с. 20]. Автор також констатує, що в сфері розвитку транспортних комунікацій очікується створення індустріально-логістичної інфраструктури країн-членів ШОС, розвиток потенціалу залізничних та автотранспортних магістралей, залучення внутрішніх та зарубіжних інвесторів, впровадження високих технологій в промисловість тощо [14, с. 21]. Крім цього, серед аспектів міжнародної взаємодії у рамках ШОС актуальним є і співпраця в освоєнні та використанні водних ресурсів, що зумовлює необхідність розробки угоди про багатостороннє використання водних ресурсів Центральної Азії (ЦА), метою якої має стати створення інфраструктури використання водних ресурсів для системи зрошувального землеробства в регіоні і де мають бути враховані інтереси всіх центральноазійських держав [14, с. 23].

В опублікованій у 2012 р. колективній роботі білоруських та казахських авторів «Шанхайская организация сотрудничества и проблемы безопасности Евразии» зазначається, що центральною проблемою продовжує залишатися питання безпеки в регіоні, де ШОС намагається стати одним із найважливіших елементів системи міжнародної взаємодії, що складається. Розмірковуючи про підходи до діяльності ШОС з боку Росії та Китаю, М. Данилович пише, що відмінності в підходах ґрунтуються на синтезі потенціалу та мотивації сторін і в наслідок інтересів, які не збігаються призвело до заморожування становлення ШОС як військово-політичного союзу [42, с. 10]. Вона також констатує: «Збереження характеру декларативності в роботі ШОС та подальша розбіжність китайських і російських пріоритетів можуть стати для організації серйозним викликом в нових умовах, що складаються у другому десятилітті її існування [42, с. 52]. У цілому автори публікації дотримуються спільної думки про порівняно «скромну» роль ШОС в Євразійській архітектурі безпеки, неповну реалізацію

її потенціалу в цій сфері [42, с. 10]. М. Шевельова, аналізуючи енергетичній напрямом, пише що основною проблемою у відносинах між центральноазійськими учасниками ШОС стало функціонування Об'єднаної енергетичної системи ЦА, в контексті чого підкреслює, що проблеми енергопостачання та передачі електроенергії, з якими зіткнулися центральноазійські республіки, розв'язувалися переважно на національному рівні або на рівні двосторонніх відносин, жодного разу не були задіяні механізми ШОС [42, с. 72].

У рамках дослідження енергетичної складової співпраці країн-членів ШОС російський автор Є. Денисов робить висновки, що потенціал ШОС та Енергетичний клуб ШОС можуть бути використані як одна з основ для інтеграції регіону ЦА, а економічний ефект могли б дати проекти, що реалізуються у рамках Енергетичного клубу ШОС: глибока переробка вуглеводнів; будівництво АЕС та ГЕС. Перспективною, на його думку, є ідея формування єдиного енергохолдингу ЦА як транснаціональної корпорації, діяльність якої поширювалася б на весь ТЕК і включала б комплекс економічних заходів (промислове використання джерел енергії, пропозиція продукції переробки, активна участь в системі закупівель та розподілу енергоресурсів) поряд з проведенням фундаментальних та прикладних наукових досліджень [16, с. 22].

Говорячи щодо тематики міжнародного співробітництва країн ЦА у рамках ШОС, актуальних аспектів цього процесу для Казахстану, Киргизстану, Таджикистану та Узбекистану, зокрема щодо основних цілей та завдань, цікавим для порівняння науково-політологічних думок, підходів їх представників (що нерідко тим чи іншим чином враховуються при прийнятті урядових рішень, виробленні офіційної державної позиції або відображаються в них певними відтінками), на нашу думку, є аналіз відповідного бачення проблем, напрацювань щодо налагодження взаємодії, об'єднання зусиль, визначення шляхів спільного руху очима фахівців-міжнародників країн, які є учасниками відповідних регіональних та світових

подій. Нерідко їх погляд на ситуацію чітко відображає зіставлення, виявлення спільного і протиріч, моменти, де є консенсус або тертя, мистецтво згладжування гострих кутів у переговорних процесах та в ході взаємодії, окреслення перспектив та формування планів на майбутнє тощо. Наприклад, цікавим в цьому плані є думки представників Киргизстану. Зокрема, М. Іманалієв в своїй статті зазначає, що ШОС належить до числа регіональних міжнародних структур, які мають дійсно глобальне значення. За півтора десятиліття свого існування ШОС спромоглася значною мірою реалізувати багато сформульованих в її статутних документах цілей та завдань із забезпечення безпеки, протидії тероризму, сепаратизму та екстремізму, іншим глобальним викликам та загрозам, а також домогтися вельми значних зрушень у рамках економічного та гуманітарного співробітництва між країнами-учасниками ШОС. Водночас автор пише, що «за загальним визнанням і експертного співтовариства, і представників урядових органів, економічна співпраця у рамках ШОС не знайшла до сих пір відповідних організаційних та фінансових інструментів. Стає традицією, коли невиконані домовленості, пункти деяких загальних програм періодично піддаються «косметичному оновленню» та не містять конкретних, чітко сформульованих проектів, що пройшли техніко-економічне обґрунтування» [20, с. 4]. І. Халанський говорить про потенціал еволюції ШОС і 4 можливих сценарії напрямків її розвитку: організація регіональної безпеки; організація економічного співробітництва; формальна організація, що ніяк не впливає на політичні процеси; універсальна організація для вирішення широкого спектру проблем [38, с. 52]. Він відзначає, що, незважаючи на неоднозначність перелічених сценаріїв, ШОС вже зараз є найбільш ефективною регіональною організацією на пострадянському просторі. У той же час І. Халанський акцентує на тому, що центральноазійські держави ще не виробили спільної позиції та довгострокової регіональної стратегії, а найбільш бажаним для країн-учасниць ШОС є сценарій «взаємовигідного партнерства» [38, с. 54]. На думку З. Мураталієвої, участь країн ЦА в ШОС

стає все більш плідною, організація посіла значне місце у зовнішній політиці країн регіону, часом відтісняючи інші напрямки. На переконання авторки, для того що б стати повноцінним суб'єктом міжнародних відносин, для центральноазійських держав є один з можливих виходів з ситуації, що склалася, – це шлях до кооперації та інтеграції в рамках ШОС [25, с. 18, 19]. Крім цього, З. Мураталієва відзначає, що країни ЦА можуть зіграти найважливішу роль у розвитку ШОС, згладжуючи можливі потенційні протиріччя між Росією та Китаєм, виступаючи в ролі якоїсь третьої сили, механізму з урівноваження. На її думку, саме держави ЦА покликані стати сполучною ланкою та силою, що консолідує у рамках ШОС з метою створення єдиної і універсальної євразійської системи безпеки [25, с. 13]. А. Жорокулов в науковій роботі, вказуючи на ШОС та інші структури, пише: «Стрижнем та одночасно умовою забезпечення національної безпеки Киргизської Республіки є співпраця з міжнародними організаціями» [19, с. 9]. Дослідник зазначає, що ШОС являє собою один із важливих механізмів забезпечення регіональної безпеки та стабільності: військово-політичне та економічне співробітництво у рамках ШОС логічно доповнює один одного, сприяючи формуванню єдиного простору безпеки [19, с. 19]. У дисертації Н. Ажимамбетової зазначено, що для Киргизської Республіки взаємодія у рамках ШОС має практичний інтерес у плані стимулювання та активізації процесів регіональної інтеграції, боротьби із традиційними та новими загрозами та викликами, підвищення її політичного авторитету та міжнародного іміджу [6, с. 157]. Авторка пише, що участь Киргизстану та інших центральноазійських держав в ШОС дає можливість використання об'єднання як політичного інструменту створення балансу між Росією та Китаєм [6, с. 106]. Дослідниця акцентує на тому, що участь Киргизстану в ШОС дає можливість розвивати торгівлю, транспортні комунікації, додатково взаємодіяти в екологічній сфері на прикордонних територіях, в розв'язанні проблем транскордонних річок, міграції, проживанні діаспор [6, с. 124, 125]. Крім цього, Н. Ажимамбетова робить припущення, що

Киргизстан в майбутньому може зіграти для країн ШОС роль своєрідного буфера, щита з припинення негативних тенденцій в політичній сфері (екстремізм, тероризм, сепаратизм, наркотрафік, контрабанда зброї), а також роль своєрідного плацдарму щодо боротьби із цими явищами [6, с. 127]. Показовим, на наш погляд, є висновок А. Кангельдієва, який пише: «Перетворення ШОС в один з центрів багатопольярного миру, підвищення дієвості організації в забезпеченні регіональної безпеки та стабільності, реалізація соціально-економічних, гуманітарних проектів, зміцнення позицій в ЦА відповідає інтересам Киргизської Республіки» [21, с. 158].

Представники науково-експертного середовища Таджикистану також мають різнопланові думки щодо міжнародного співробітництва у рамках ШОС. Зокрема, вчений Р. Алімов зазначає: «Цей інститут – комплексна, регіональна структура, яка спрямована на поліпшення економічного клімату в регіоні та зміцнення регіональної безпеки, що робить Організацію гарантом та якимось «балансиром» для асиметричних пар» [7, с. 35]. Таджикицький науковець Х. Холікназар висловлює думку, що сучасні незалежні держави розглядають структури на зразок ШОС як унікальний механізм, що дає змогу розв'язати складний клубок регіональних проблем, насамперед з питань забезпечення національної безпеки та економічного розвитку [39, с. 3]. Він підкреслює, що за короткий історичний період ШОС зарекомендувала себе як один з ефективних, перспективних, важливих і потрібних для регіону та світу багатосторонніх інструментів взаємодії, що сприяє зміцненню атмосфери довіри та добросусідства [39, с. 45]. Автор також відзначає, що реалізація вагомих інфраструктурних економічних проектів, таких як будівництво ЛЕП «Південь-Північ» та «Лолазор-Хатлон», а також реконструкція автомобільної дороги (Душанбе-Чанак) сприяла поетапному рішення важливіших стратегічних завдань для Республіки Таджикистан [39, с. 22]. Експерт Ф. Мумінова пише, що подальша плідна співпраця у рамках ШОС особливо актуальна у даний час, коли є високим динамізм змін у світових умовах та факторах розвитку [24, с. 67], а Х. Саїдов і Г. Майтдінова

акцентують на тезі: «Державам-членам ШОС та спостерігачам організації слід, мабуть, посилити договірно-правову базу військового співробітництва» [31, с. 52]. Учений та дипломат Т. Назаров в одному із своїх інтерв'ю щодо взаємодії Таджикистана з іншими країнами у рамках ШОС зазначив: «Таджикистан і ШОС мають всі можливості щодо продовження інтенсифікації співпраці не тільки в галузі економічного розвитку, що дуже важливо, але і в боротьбі проти тероризму, незаконного обігу наркотиків, забезпеченні миру і безпеки в регіоні. Таджикистан готовий також зміцнювати своє партнерство з країнами ШОС, особливо в сфері освоєння гідроенергетичних ресурсів, мінерально-сировинних родовищ, створення спільних підприємств в гірничорудній промисловості. Таджикистан повною мірою усвідомлює необхідність та актуальність подальшого поглиблення та розширення своїх відносин з країнами-членами ШОС у всіх напрямках економічної, науково-технічної та гуманітарної взаємодії, надаючи при цьому особливого значення співробітництву у сфері безпеки. Останнє для Таджикистану та його зовнішньої політики є особливим пріоритетом, оскільки республіка перебуває у зоні афганського конфлікту, де напруженість в районі кордонів має тенденцію до постійного зростання» [28].

Узбецький вчений М. Рахімов у науковому дослідженні вказує на результати проведеного у 2006-2007 рр. соціального опитування спеціалістів країн ЦА і Росії, які показали, що більшість експертів (90%) розглядають ШОС як найбільш успішну організацію в Євразії [30, с. 35]. В цій же роботі автор цитує висловлювання Президента Республіки Узбекистан І. Карімова у 2010 р. на засіданні Ради глав держав ШОС, зокрема: «У нас сьогодні є всі підстави стверджувати, що за відносно короткий за історичними мірками період Шанхайська організація співробітництва перетворилась у впливову міжнародну структуру сучасної геополітики» [30, с. 34].

Цікавими в контексті даної тематики є думки представників казахської наукової школи. Зокрема, свою позицію щодо співпраці у рамках ШОС

висловлює К. Байзакова, на думку якої для Казахстану питання участі в діяльності ШОС є одним з ключових питань його багатовекторної зовнішньої політики. Авторка вважає, що з точки зору інтересів країн центральноазійського регіону військово-політичні та економічні аспекти діяльності ШОС логічно доповнюють один одного, сприяючи формуванню єдиного простору безпеки в ЦА. Вона зазначає, що в зв'язку з цим слід підтримувати багатофункціональний профіль організації, і поряд із цим, з урахуванням інтересів, які іноді не збігаються у центральноазійських учасників при диференціації нових загроз та викликів, особливу актуальність набуває діалог у цьому напрямку з метою вироблення загальної шкали пріоритетів та уникнення суперництва. Водночас К. Байзакова пише, що за десять років з моменту заснування організації реальне економічне співробітництво залишилось декларативним і більшість прийнятих економічних програм в одинадцяти сферах співпраці не реалізовані [9]. В іншій роботі К. Байзакова робить висновок: «Для всіх держав ЦА, в тому числі Казахстану, у справі захисту своїх національних інтересів та забезпечення безпеки важливо зміцнювати зв'язки з Росією та КНР як двосторонніми, так і багатосторонніми договорами та угодами» [10].

Перспективи ШОС та інтереси Казахстану також аналізує В. Ситенко, який підкреслює, що як і інші центральноазійські країни, Казахстан зацікавлений у формуванні справедливої та ефективної архітектури міжнародної безпеки, а ШОС якраз має всі шанси стати діалоговим майданчиком для вироблення учасниками загальних підходів до розв'язання наявних проблем, насамперед в сфері безпеки. В. Ситенко акцентує також на особливому значенні для Казахстану питання щодо забезпечення енергетичної безпеки і ШОС, на його думку, може сприяти вирішенню відповідних актуальних завдань. Зокрема, Казахстан зацікавлений в пошуку шляхів доставки енергоресурсів на світові ринки, освоєнні східних маршрутів транспортування, і в цьому контексті науковець говорить про довгострокові перспективи співробітництва між КНР і Казахстаном, чому значною мірою може сприяти членство обох країн в

ШОС. Крім цього, актуальними щодо співпраці у рамках ШОС для Казахстану є питання регулювання водокористування, міграції тощо. Підсумовуючи, автор публікації робить висновок, що участь Казахстану в діяльності ШОС уявляється вельми перспективною і повною мірою відповідає інтересам політичної та економічної безпеки країни [34]. Цікавою в цьому контексті є позиція М. Лаумуліна, який пише: «ШОС займає важливе місце в зовнішній політиці Казахстану. Ця ситуація впливає з такого простого факту, як участь в організації таких держав, як Росія та Китай, які через географічні та геополітичні причини Казахстан не може ігнорувати. Для зовнішньої політики Казахстану ШОС створює додатково як переваги, так і ризики. Оскільки зовнішня політика Республіки Казахстан має чітко виражений характер балансування (так званої «багатовекторності»), то ШОС створює додаткові можливості для контрбалансу у відносинах із Заходом. У той же час участь в ШОС створює додаткові труднощі в плані балансування між Москвою та Пекіном» [22]. К. Сироєжкін в одній зі своїх статей вказує на ряд проблем в ШОС, зокрема: проблему нерівноважної участі; конкуренцію між Росією та Китаєм за право лідерства, яка ускладнена до того ж ірраціональними страхами про перетворення Китаю в провідну державу ХХІ століття з перспективою перетворення Росії та держав ЦА на її сировинний придаток; геополітичний фактор, що пов'язаний, з одного боку, із військово-політичною присутністю США в ЦА, а з другого – з не дуже зрозумілою позицією, яку займає Росія та Китай щодо їх партнерства з США, і як наслідок цього – невизначеність позицій інших держав – членів ШОС з ряду ключових питань світової політики; енергетичну "спрагу" Китаю та проблему конкуренції/співробітництва щодо поставок на китайський ринок енергоносіїв з боку держав-членів ШОС тощо. Автор зазначає, що весь цей комплекс проблем необхідно враховувати, оцінюючи можливості та перспективи взаємодії Росії та Казахстану в рамках ШОС. Одні з них визначають розстановку сил в регіоні і якоюсь мірою – позиції, що займають Росія та Казахстан з ключових міжнародних питань. Інші свідчать про

наявність об'єктивних проблем, що впливають з національних інтересів, в казахсько-російській взаємодії у рамках ШОС. Треті – наслідок геополітичної гри в центральноазійському регіоні, в якій кожен з глобальних гравців намагається заручитися підтримкою знакових регіональних фігур [35].

Аналізуючи широку палітру плюралістичних поглядів щодо досягнень ШОС слід зазначити, що на фоні оптимістичних висновків та позитивних оцінок, які мали місце, наприклад, у 2011 р., лунали і деякі критичні висловлювання, навіть на рівні керівників окремих країн-членів цієї організації. Зокрема, в одній з опублікованих статей, Президент Казахстану Н. Назарбаєв, підводячи підсумки десятиліття функціонування ШОС, констатував: «Певний прогрес було досягнуто і в сфері економіки. І все ж слід визнати, що економічне співробітництво, як і раніше, залишається слабкою ланкою діяльності ШОС. Численні програми та плани не реалізуються в повному обсязі, не приносять належної віддачі та потребують ретельної ревізії» [27].

Говорячи про позиції представників країн-членів ШОС з питань щодо розглядової тематики, необхідно також навести слова китайського експерта Чжао Хуашена, який акцентував на тезі, що держави ЦА плекають велику надію до ШОС в розв'язанні своїх проблем з питань безпеки та економіки, а ШОС зобов'язана приділяти увагу стабільності в ЦА [40]. У питанні взаємодії та потенціалу у рамках ШОС показовим є висловлювання аналітика з КНР Тункай Сюя, зокрема: «Китайська сторона зацікавлена в просуванні всебічної взаємовигідної співпраці у рамках ШОС, а не просто у двосторонньому форматі» [36]. Цікавим в контексті цих тез китайських спеціалістів є висновок української авторки М. Мурашкіної в її науковому дослідженні, яка пише що Китай вміло використовує ШОС для просування своїх економічних інтересів, використовуючи саміти Організації для підписання численних двосторонніх угод із країнами ЦА, ставши

найбільшим торговим партнером всіх країн регіону, окрім Узбекистану, де за обсягами торгівлі КНР децю поступається Росії [26, с. 13].

Великий спектр питань з розглядової тематики щодо ШОС, за якими в міжнародному експертному середовищі точаться дискусії, відображено в роботах російських авторів. Наприклад, Н. Серебрякова в контексті питання щодо очікувань в регіоні ЦА пише: «До основних центральноазійських очікувань від участі в ШОС слід віднести: очікування інвестицій, пільгових кредитів, контрактів з боку партнерів по ШОС, узгоджені дії та заходи регіонального масштабу для забезпечення безпеки діючих політичних режимів та підтримки стабільності регіону, розвитку культурних, освітніх та наукових контактів, зміцнення загальної якості дипломатичних відносин з пріоритетними геополітичними партнерами, уникаючи домінування одного з них» [32, с. 26]. У статті М. Дмитрієвої зазначається, що проблемою Організації є нерівномірність розвитку її учасників. Два лідери – Росія та Китай – яскраво вирізняються серед шести держав. Домінування в регіоні двох держав ставить під сумнів сприятливі перспективи розвитку ШОС. Москва та Пекін дотримуються різних поглядів щодо подальшого шляху, по якому повинна рухатися Організація. Росія висуває на перший план питання безпеки, а Китай намагається зробити новим пріоритетом економічне співробітництво [18, с. 63]. В іншій своїй роботі авторка констатує, що ШОС стоїть перед вибором розширення складу учасників та подолання розбіжностей між Росією та Китаєм [17, с. 15]. М. Арунова на рубежі 10-річчя ШОС зазначала: «На найближчі роки найбільш гострими та важливими для ШОС є три проблеми: Афганістан, водно-енергетичний вузол та розширення Організації» [8, с. 24]. Авторка пише, що з точки зору інтересів соціально-економічного розвитку та економічної безпеки регіону питання раціонального і справедливого використання водних та енергетичних ресурсів в ЦА є найважливішим, а туго затягнутий вузол взаємних претензій став причиною гострого політичного протистояння. Проблеми, що пов'язані з конфліктом інтересів між Таджикистаном і Киргизстаном (країнами

верхньої течії центральноазійських річок), з одного боку, та Узбекистану, Казахстану і Туркменістану (країни нижньої течії) – з іншого, і порушенням балансу між використанням гідроресурсів Памиру та Тянь-Шаню для вироблення електроенергії та їх використанням для іригації наклалась на застарілі територіальні претензії, міжетнічні тертя та особисті амбіції лідерів [8, с. 26]. М. Арунова констатує, що проблема неврегульованості узбецько-таджицьких та узбецько-киргизських відносин, що стосується питання з будівництва нових та реконструкції наявних ГЕС, є причиною того, що Ташкент протягом багатьох років блокує налагодження взаємодії в області енергетики та екології, у чому об'єктивно зацікавлені всі країни регіону. Проте, Організація до сих пір ухилялася від посередництва в розв'язанні суперечностей між її членами та намагалась не втручатися в конфлікти Узбекистану з Таджикистаном і Киргизстаном [8, с. 27]. І. Фадєєва, розглядаючи можливі перспективи подальшого розвитку ШОС, пише: «Основним завданням ШОС на сучасному етапі має стати забезпечення національних інтересів всіх країн-членів. Відсутність багатосторонньої взаємодії у рамках ШОС має свої об'єктивні, передусім політичні причини. Кожна сторона, насамперед Росія та Китай, намагається реалізувати свої інтереси, не завжди враховуючи інтереси партнерів по Організації» [37, с. 18].

Слід відзначити, що у свій час у рамках ШОС було проголошено завдання із створення в перспективі єдиного енергетичного простору країн-учасниць з метою гармонізації інтересів виробників, транспортників та споживачів енергоресурсів та з метою його вирішення з 2006 р. розпочалося обговорення проекту створення Енергетичного клубу ШОС. У цьому контексті необхідно зазначити, що російський дослідник А. Павлов, аналізуючи політичні проблеми енергетичного співробітництва Росії з країнами центральноазійського регіону, підкреслює, що найбільш перспективними форматами розвитку співпраці в енергетиці є варіанти, які зачіпають широкий спектр багатосторонньої міждержавної взаємодії у

рамках регіональних організацій, насамперед таких як ЕврАзЕС та ШОС [29, с. 9]. У цій же роботі автор зазначає, що в рамках ШОС Росія, держави ЦА та КНР практично не мають і не реалізують спільних проектів, надаючи перевагу взаємодії в питаннях військової політики, правопорядку та безпеки [29, с. 13], але говорячи про майбутнє, А. Павлов акцентує на коопераційному сценарії у форматі ШОС, який націлений на реалізацію енергетичних інтересів Росії в ЦА через підключення найбільш великих регіональних країн поза СНД, та передбачає встановлення тісного енергетичного співробітництва, насамперед з КНР, країнами-спостерігачами ШОС – Індією, Іраном, Пакистаном, у подальшому Афганістаном, Монголією, але без інтеграції з ними [29, с. 20].

Підсумовуючи огляд вищенаведених думок представників науково-експертної спільноти, можливо констатувати, що серед проблемних аспектів, які останнім часом актуальні для держав-членів ШОС, є пошук ефективних механізмів багатосторонньої торгово-економічної, інвестиційної, транспортної співпраці, посилення кооперації в сфері регіональної безпеки в світлі виведення військ західної коаліції з Афганістану, загроз з боку терористичних угруповань та організацій. Тематика безпеки постає, мабуть, найважливішою, зважаючи на те, що за оцінками аналітиків, активізувавши свою терористичну діяльність, бойовики на основі розробленої стратегії з чітко поставленими цілями можуть обрати регіон ЦА. При організації експансії з боку афганських радикалів в першу чергу їх метою можуть стати Киргизстан, Таджикистан та Узбекистан [41, с. 10, 11].

На наш погляд, знаковими віхами в процесі функціонування та розвитку ШОС є її щорічні саміти, в тому числі ті, що було проведено в останні роки. Зокрема, 10 липня 2015 р. відбувся саміт ШОС в Уфі, за підсумками якого було прийнято Уфімську декларацію ШОС та рішення про затвердження Стратегії розвитку Шанхайської організації співробітництва до 2025 року. Серед іншого, декларація містить низку положень, що відображають різні аспекти міжнародної співпраці у рамках ШОС, а саме:

«Держави-члени: нарощуватимуть узгоджені зусилля з протидії традиційним та нетрадиційним викликам та загрозам безпеки, поглиблюватимуть діалог та співробітництво із забезпечення комплексної безпеки, насамперед в боротьбі з тероризмом, сепаратизмом, екстремізмом, незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів, транскордонною організованою злочинністю, з укріплення міжнародної інформаційної безпеки, реагування щодо надзвичайних ситуацій; активізують спільні зусилля щодо створення мирного, безпекового та відкритого інформаційного простору; нарощуватимуть зусилля щодо протидії розповсюдженню екстремістських ідей, насамперед серед молоді, з профілактики релігійного екстремізму, етнічної та расової нетерпимості, ксенофобії та радикалізації громадських настроїв; мають намір і надалі розвивати багатосторонню взаємодію у митній сфері, в області транспорту, енергетики, промисловості, телекомунікацій, сільського господарства, науки та нових технологій, охорони навколишнього середовища, забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення; поступово поглиблюватимуть співпрацю в галузі культури, науки та техніки, освіти, туризму та спорту, охорони здоров'я тощо» [4].

Окремо необхідно зупинитися на Стратегії розвитку Шанхайської організації співробітництва до 2025 року, що, за оцінками експертів, з якими можна погодитись, надає додатковий імпульс взаємодії у рамках ШОС і відображає узгоджені підходи до пошуку вирішення спільних проблем. Зокрема, в документі, який визначає орієнтири та параметри подальшої еволюції Організації, вписано ряд положень, що на основі відповідності цілям та завданням Хартії ШОС фіксують стратегічні цілі, зокрема: «зміцнення ШОС як ефективної повноформатної регіональної організації; забезпечення регіональної безпеки, протидія викликам та загрозам безпеці держав-учасників, включаючи питання попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій; поглиблення торгово-економічної та інвестиційної взаємодії, а також спільної проектної діяльності на пріоритетних напрямках співпраці з метою стійкого розвитку держав-членів,

підвищення добробуту та рівня життя населення; розширення культурно-гуманітарних зв'язків, включаючи сфери науки та техніки, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, освіти, а також розвиток контактів між людьми тощо». У рамках визначених цілей держави-члени мають сконцентрувати свої зусилля на виконанні стратегічних завдань, серед яких «створення на теренах ШОС регіону миру, стабільного розвитку, економічного зростання та прогресу, взаємної довіри, добросусідства, дружби та процвітання; удосконалення ШОС як багатопрофільної регіональної організації, що не передбачає формування військово-політичного союзу або економічної інтеграції об'єднання з утворенням наднаціональних інститутів управління; створення у рамках ШОС сприятливих умов для стійкового зростання торгівлі та інвестиційної взаємодії, розробки та реалізації спільних інфраструктурних проектів, а також зміцнення ділового співробітництва за участі Ділової ради та Міжбанківського об'єднання ШОС; формування спільних підходів держав-членів ШОС щодо ініціативи «Економічного поясу Шовкового шляху» як одного з інструментів створення сприятливих умов для просування економічної співпраці на теренах ШОС тощо» [2]. Крім цього, у документі окремими розділами вичерпно виписано аспекти політичної взаємодії, питання щодо співробітництва в питаннях безпеки, торгово-економічній, гуманітарній сферах тощо.

Коментуючи результати саміту, американський експерт Дж. Манкофф в матеріалі «Страны ЦА выбирают более осторожную политику» зазначив, що ШОС може функціонувати тільки на рівні мінімального загального знаменника з усього спектру питань, які розділяють її членів, що знижує вірогідність досягнення яких-небудь великих домовленостей всередині цієї організації. Єдиним винятком може бути сприяння взаємній торгівлі, де можливе створення банку розвитку ШОС, та перемовини щодо зниження торгових бар'єрів, що дають якусь надію стосовно розвитку торгівлі на всьому просторі ШОС [23].

Говорячи про оцінні позиції керівників країн-членів ШОС щодо цієї Організації, на наш погляд, визначальними з політико-економічної точки зору є тези голови КНР Сі Цзіньпіня в авторській статті, опублікованій напередодні його державного візиту до Узбекистану та 16-го засідання Ради голів держав-членів ШОС: «Заклучення та реалізація Шанхайської конвенції щодо боротьби з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом, Угоди про співробітництво та взаємодію держав-членів ШОС з прикордонних питань – все це дає змогу стримувати транскордонну злочинність та діяльність терористичних та екстремістських угруповань і в такий спосіб адекватно протидіяти ризикам безпеки, які стоять перед державами-членами ШОС; безперервне зміцнення практичної співпраці у рамках ШОС в торгово-економічній, транспортній, енергетичній, інфраструктурній, сільськогосподарській, гуманітарній сферах сприяє соціально-економічному розвитку держав-членів ШОС [33].

Серед останніх офіційних подій ШОС слід відзначити її ювілейний саміт, що відбувся 23-24 червня 2016 р. в Ташкенті, в ході якого підписано ряд документів, в тому числі Ташкентську декларацію п'ятнадцятиріччя Шанхайської організації співробітництва де заявлено щодо: налагодження взаємодії з державами-спостерігачами - Афганістаном, Білоруссю, Індією, Іраном, Монголією, Пакистаном та партнерами по діалогу ШОС - Азербайджаном, Вірменією, Камбоджею, Непалом, Туреччиною та Шрі-Ланкою; продовження взаємодії з питань роззброєння та контролю над озброєннями, мирного використання атомної енергії, політико-дипломатичного врегулювання регіональних викликів режимам нерозповсюдження; необхідності боротьби з тероризмом, сепаратизмом, екстремізмом, протидії незаконному виробництву та обігу наркотиків, нелегальній торгівлі зброєю, розповсюдженню зброї масового знищення та засобів його доставки, транскордонній оргзлочинності, злочинам з використанням сучасних ІКТ, незаконній міграції та торгівлі людьми, відмиванню грошей і фінансуванню тероризму, економічним злочинам;

необхідності трансформації світової економіки шляхом масштабних структурних перетворень, диверсифікації і підвищення конкурентоспроможності економіки та інноваційного розвитку на довгостроковій основі; розширення взаємовигідної торгово-економічної взаємодії, у тому числі шляхом формування сприятливих умов для торгівлі, взаємних інвестицій і співпраці між діловими колами; зусиль стосовно сполучення національних стратегій розвитку та посилення координації державами-членами торгово-економічних програм, подальшого зміцнення співпраці у торгівлі, виробничій, фінансовій, інвестиційній, сільськогосподарській, митній, телекомунікаційній та інших сферах; підтримки ініціативи КНР про створення Економічного поясу Шовкового шляху; зосередження зусиль держав-членів на практичній реалізації конкретних проектів, які відображені у Плані заходів з виконання Програми багатостороннього торгово-економічного співробітництва держав-членів ШОС, а також на підготовці Переліку заходів з подальшого розвитку проектної діяльності у рамках ШОС на 2017-2021 рр.; співпраці в сфері культури, охорони здоров'я, науки та техніки, освіти, охорони навколишнього середовища, спорту, туризму тощо [3].

Необхідно зауважити, що документ привертає увагу своїм комплексним та системним характером, зокрема наявністю положень щодо формування та реалізації змістовних програмних планів на основі заходів, які розробляються, у тому числі, виходячи із Стратегії розвитку Шанхайської організації співробітництва до 2025 року.

На думку окремих експертів, декларація саміту стала повноцінним політичним документом, що відображає позицію ШОС з усіх основних міжнародних проблем, включаючи регіональні військові конфлікти, відносини між об'єднаннями країн, відношення до глобальних викликів – від розповсюдження ядерної зброї до терористичних атак. На наш погляд у ньому акумульовано питання, які мають геополітичний вимір, зокрема з безпекової, військової, енергетичної тематики тощо.

Підсумовуючи висвітлення тематики, що розглядається, доцільно навести одну з оцінок керівників делегацій держав-учасниць щодо основних підсумків діяльності ШОС, зокрема слова Президента Республіки Узбекистан І. Карімова, які пролунали під час його виступу на засіданні Ради голів держав-членів ШОС: «За 15 років з моменту утворення Шанхайська організація співробітництва зайняла по праву достойне місце в ряду авторитетних та впливових міжнародних організацій, стала дієвим фактором стійкого розвитку, зміцнення миру, протидії сучасним викликам та загрозам, забезпечення безпеки та стабільності на регіональному та глобальному рівні" [15].

Висновки. Зроблений зріз різнопланових думок та позицій представників науково-експертного середовища свідчить про широке різноманіття суджень спеціалістів-міжнародників, які нерідко влучно акцентують на тонких відтінках досягнень та проблем в процесах налагодження та здійснення інтеграційної взаємодії у рамках ШОС. За нашим спостереженням, чимало експертних думок щодо основних тенденцій та перспектив ШОС збігається, але є і окремі позиції, які вступають у протиріччя із більшістю опублікованих авторських матеріалів, а також з офіційними коментарями представників держав, що входять до Організації.

Необхідно констатувати той факт, що ШОС, яка створювалася як структура для розв'язання прикордонних питань, на сьогодні, вийшла на стадію, де країни-члени беруть участь в процесах щодо узгодження питань із зовнішньої політики та вирішення вагомих соціально-економічних проблем.

Зацікавленість країн ЦА щодо економічного співробітництва у рамках ШОС (насамперед в енергетиці, інших високотехнологічних індустріальних галузях) певною мірою зумовлюється визначеними у рамках Організації можливостями щодо диференційованого підходу до характеру взаємодії, зокрема щодо форматів та ступеня їх участі в тих чи інших проектах.

ШОС став потужним діалоговим майданчиком для вироблення з боку країн-членів загальних підходів до розв'язання існуючих проблем в сфері

безпеки, з питань щодо пошуку шляхів доставки енергоресурсів на світові ринки, зокрема освоєння східних маршрутів транспортування, регулювання водокористування, міграційної тематики тощо.

Держави ЦА покладають велику надію на ШОС у вирішенні злободенних питань безпеки та економіки, а до основних їх сподівань від участі в Організації слід віднести очікування інвестицій, пільгових кредитів, контрактів з боку партнерів по ШОС та здійснення узгоджених дій, що спрямовані на підтримку стабільності регіону.

Серед проблемних аспектів, які останнім часом найбільш актуальні для держав-членів ШОС - пошук ефективних механізмів багатосторонньої торгово-економічної, інвестиційної, транспортної співпраці, посилення кооперації в сфері регіональної безпеки у світлі виведення військ західної коаліції з Афганістану, загроз з боку терористичних угруповань та організацій.

Грунтуючись на відповідних офіційних документах, аналітичних матеріалах та висновках представників науково-експертного середовища, можна зробити припущення, що певною мірою характеризує історію розвитку ШОС з ряду аспектів наміченої багатосторонньої взаємодії в її рамках. Зокрема, на наш погляд, наявним є факт того, що здійснення політики багатовекторності («балансування») з боку окремих країн-членів створює об'єктивні складнощі на шляху формування та реалізації алгоритмів побудови тих чи інших політико-економічних конструкцій, які мають сприяти спільному вирішенню визначених завдань, наслідком чого часто стають тривалі організаційні процедури та остаточне їх узгодження, що в цілому гальмує процес досягнення максимально можливих позитивних результатів щодо функціонування ШОС.

За півтора десятиліття свого існування ШОС спромоглася значною мірою реалізувати ряд сформульованих в її основоположних документах цілей та завдань із забезпечення безпеки, протидії тероризму, сепаратизму та екстремізму, іншим глобальним викликам та загрозам, а також домогтися

значних зрушень у рамках економічного та гуманітарного співробітництва між країнами-учасницями ШОС.

Слід зауважити, що, незважаючи на скептицизм та критику з боку окремих аналітиків щодо можливостей реальних досягнень у рамках ШОС, Організація останнім часом демонструє інституційно-організаційні успіхи, крок за кроком рухаючись за наміченими планами та окреслюючи нові горизонти співпраці.

Привертає до себе увагу процес планування діяльності ШОС, де, на нашу думку, особливо в останні роки, простежується певна тенденція щодо більш об'ємної практичної тональності прийнятих документів, положення яких спрямовані на просування у визначених напрямках, в тому числі виходячи з необхідності розв'язання актуальних проблем в контексті національних інтересів країн-членів Організації.

В науково-експертному середовищі існує позиція, відповідно до якої заявлені на останніх самітах ШОС положення цілого ряду документів свідчать про її перетворення в серйозний міжнародний центр сили, а цей факт, на нашу думку, безумовно, є позитивним аспектом в міжнародних відносинах ЦА країн-членів, що в свою чергу підвищує їх престиж на світовій арені.

На наше переконання, одним із найважливіших аспектів максимально можливого використання потенціалу щодо участі центральноазійських країн в процесах формування та успішної реалізації творчої політики, спрямованої на конструктивне міжнародне співробітництво, досягнення визначених цілей та завдань у рамках ШОС, є забезпечення якомога більшого рівня врахування їх національних інтересів.

На думку окремих експертів, з якою ми погоджуємося, країни ЦА можуть зіграти важливу позитивну роль у розвитку ШОС, нівелюючи потенційні протиріччя між Росією та Китаєм, виступаючи як певний механізм з урівноваження, а також зв'язуюча ланка, політично консолідуюча

сила та інструмент щодо створення балансу між цими двома найпотужнішими державами в Організації.

На основі спостереження безперервного зміцнення багатосторонніх контактів та практичної взаємодії у рамках ШОС в цілому стає очевидним, що Організація планує активно розвивати ключові напрямки співпраці, зокрема з питань безпеки, у військовій галузі, в сферах економіки та гуманітарних зв'язків.

Виходячи з проведеного аналізу, можна констатувати, що історія створення, досвід функціонування та визначена діяльність у рамках ШОС, а також процес постійного обговорення актуальних завдань та планування щодо трансформації контурів Організації виглядають як надійна основа для реалізації потенціалу, згладжування гострих кутів в колі країн-учасниць, поступового досягнення узгоджених підходів до здійснення конструктивних кроків на основі вироблених загальних позицій з окремих питань, у яких держави-члени мають різні погляди, та дотримання спільної лінії для розв'язання сучасних проблем.

Список використаних джерел

1. Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества (Шанхай, 15 июня 2001 г.) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.chinaruslaw.com/RU/CnRuTreaty/hf71e8ho/2010112121259_792690.htm.

2. Стратегия развития Шанхайской организации сотрудничества до 2025 года. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sco-russia.ru/load/1013640805>.

3. Ташкентская декларация пятнадцатилетия Шанхайской организации сотрудничества (Ташкент, 24 июня 2016 г.) - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mfa.uz/ru/press/sco-uzbekistan/2016/06/7778/>.

4. Уфимская декларация глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества (Уфа, 9-10 июля 2015 г.) - [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://sco-russia.ru/load/1013640909>.

5. Хартия Шанхайской организации сотрудничества от 7 июня 2002 г. - Санкт-Петербург. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/17288>.

6. Ажымамбетова Н. К. Политическая субъектность Кыргызской Республики в контексте деятельности Шанхайской организации сотрудничества: дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Ажымамбетова Назгуль Качкыновна; [Кырг. нац. ун-т им. Ж.Баласагына, Дип. акад. МИД Кыргызской Республики]. – Бишкек, 2015. - 176 с.

7. Алимов Р. К. Стратегическое партнерство Таджикистана (РТ) и Китая (КНР): международно-политические, экономические и гуманитарные измерения: автореф. дисс. доктора полит. наук: 23.00.04 / Алимов Рашид Кутбиддиновнч; [Фед. гос. образ. учрежд. высш. проф. обр. «Дип. академия МИД РФ】. – М., 2014. - 44с.

8. Арунова М. Шанхайская организация сотрудничества (2001—2011 гг.): задачи, итоги, перспективы // Центральная Азия и Кавказ. - Т. 14. Выпуск 4, 2011. - С. 23-33.

9. Байзакова К. И. Вопросы обеспечения региональной безопасности в Центральной Азии и деятельность ШОС. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://pps.kaznu.kz/2/Main/FileShow2/6514/42/2/2/0/>.

10. Байзакова К. И. Роль ШОС в противодействии угрозам и вызовам региональной безопасности. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow2/1791/99/3/0/0//>.

11. Баранов А. Ю. Шанхайская организация сотрудничества и политика США в Центральной Азии: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Баранов Антон Юрьевич; [Ин-т США и Канады РАН]. - М., 2011, - 32 с.

12. Бекмуратов И. Н. Деятельность Шанхайской организации сотрудничества и процесс ее институализации: автореф. дисс. ... канд. полит.

наук: 23.00.02 / Бекмуратов Исматулла Нусратуллаевич; [Акад. гос. и общ. стр-ва при Президенте Республики Узбекистан]. – Ташкент, 2006. – 28 с.

13. Бекмуратов И. Н. Перспективы развития ШОС: взгляд из Узбекистана // Вестн. Челяб. гос. ун-та, 2011. - № 21 (236). Вып. 11. С. 11–16.

14. Быков А. И. Экономическое сотрудничество в рамках ШОС: основные направления и перспективы развития: автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.14 / Быков Алексей Игоревич; [Моск. гос. ин-т межд. отнош. (Ун-та) МИД России]. – М., 2010. – 26 с.

15. Выступление Президента Республики Узбекистан И. Каримова на заседании Совета глав государств-членов ШОС в расширенном составе (Ташкент, 28 июня 2016 г.) - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.mfa.uz/ru/press/news/2016/06/7786/>.

16. Денисов Е. А. Энергетическая составляющая международных отношений в современной Центральной Азии: автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.15 / Денисов Евгений Александрович; [Ин-т востоковедения РАН]. - М., 2013. - 23 с.

17. Дмитриева М. О. Российская политика в Центральной Азии и формирование региональных институтов: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Дмитриева Марина Олеговна; [Дальневост. фед. ун-т]. – Владивосток, 2014. - 24 с.

18. Дмитриева М. О. Шанхайская организация сотрудничества: возможности и вызовы для России // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. - Тамбов: Грамота, 2014. - № 4 (42): ч. I. С. 62-66.

19. Жорокулов А. А. Политические аспекты сотрудничества Кыргызской Республики с международными организациями в сфере безопасности: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Жорокулов Абдираим Абдырахманович; [Ошский гос. ун-т]. – Бишкек, 2012. - 22 с.

20. Иманалиев М. Экономическое измерение деятельности ШОС // журнал «Ориентир» / Нац. ин-т страт. иссл., - №2 (34), Бишкек, 2014. С. 3-5.

21. Кангельдиев А. Н. Кыргызская Республика и Шанхайская организация сотрудничества: задачи и перспективы интеграционного процесса // Вестн. Кырг.-Рос. славян. ун-та. - Т. 15. - № 10, 2015. - С. 155-159.

22. Лаумулин М. Т. ШОС: На грани блефа и реальности. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1150234200>.

23. Манкофф Дж. Страны Центральной Азии выбирают более осторожную политику. 21 июля 2015 г. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://caa-network.org/archives/4498>.

24. Муминова Ф. Направления и механизмы активизации регионального экономического сотрудничества в рамках ШОС // Внешняя политика / МИД Республики Таджикистан, - №2, 2014. С. 66-73.

25. Мураталиева З. Т. Региональная политика России и Китая в Центральной Азии и ШОС как фактор взаимодействия: автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Мураталиева Замира Тулкуновна; [Кырг-рос. слав. ун-т]. – Бишкек, 2009. - 25 с.

26. Мурашкіна М. З. Взаємодія та суперництво Росії, США і Китаю в Центральній Азії: автореф. дисс. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Мурашкіна Мар'яна Зіновіївна; [Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили]. - Миколаїв, 2015. - 20 с.

27. Назарбаев Н. ШОС – десять лет истории. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://rg.ru/2011/06/03/nazarbaev.html>.

28. Назаров Т. ШОС оказалась живым организмом. 15 июня 2016 г. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://tass.ru/opinions/interviews/3365155>.

29. Павлов А. А. Политические проблемы энергетического сотрудничества России со странами Центрально-Азиатского региона:

автореф. дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Павлов Антон Анатольевич; [С.-Петербург. гос. ун-т].- Санкт-Петербург, 2011. - 21 с.

30. Рахимов М. А. Сотрудничество Узбекистана с зарубежными странами и международными организациями в обеспечении стабильности и устойчивого развития в Центральной Азии (1991-2010 годы): автореф. дисс. ... докт. истор. наук: 07.00.15 / Рахимов Мирзохид Акрамович; [Ин-т истории АН Республики Узбекистан]. - Ташкент, 2012. - 50с.

31. Саидов Х., Майтдинова Г. Шанхайская организация сотрудничества – стабильность, доверие и сотрудничество на основе «шанхайского духа» // Внешняя политика / МИД Республики Таджикистан, - №2, 2014, С. 42-56.

32. Серебрякова Н. В. Шанхайская организация сотрудничества: проблемы политической интеграции в Центральной Азии: автореф. дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Серебрякова Наталья Валерьевна; [Рос. ун-т дружбы народов]. – М, 2009. - 31 с.

33. Си Цзиньпин. Председатель Китайской Народной Республики / Открыть новую яркую страницу китайско-узбекской дружбы / 22 июня 2016 г. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.gov.uz/ru/news/view?id=6351>.

34. Ситенко В. Н. ШОС и проблемы безопасности в Центральной Азии: значение для Казахстана. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://kisi.kz/ru/categories/geopolitika-i-mezhdunarodnye-otnosheniya/posts/shos-i-problemy-bezopasnosti-v-central-noy-azii-znachen>.

35. Сыроежкин К. Россия и Казахстан в ШОС - проблемы и перспективы. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1166515560>.

36. Тункай Сюй. Реализация и углубление регионального экономического сотрудничества в рамках ШОС // Шанхайская организация сотрудничества: от становления к всестороннему развитию (материалы Третьего заседания Форума ШОС, Пекин, 19–21 мая 2008 г.) / М.: МГИМО

(У) МИД России, 2008. С. 100-103. - [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.mgimo.ru/files/37535/kb-05_shos-Lukin.pdf.

37. Фадеева И. А. Современное состояние и перспективы развития экономического сотрудничества в ШОС: автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.14 / Фадеева Инна Авенировна; [Центр постсоветских исследований, Ин-т экономики РАН]. – М, 2013. - 23 с.

38. Халанский И. В. О потенциале эволюции ШОС в Центральной Азии: сценарии // Вестн. Кырг.-Рос. славян. ун-та, 2015. Т. 15. - № 5. С. 52-56.

39. Холикназар Х. Вклад Республики Таджикистан в становление и развитие Шанхайской организации сотрудничества (1996-2014гг.): автореф. дисс. ... докт. ист. наук: 07.00.15 / Холикназар Худоберды; [Центр страт. исслед. при Президенте Республики Таджикистан]. – Душанбе, 2015. – 48 с.

40. Чжао Хуашен. Некоторые проблемы развития Шанхайской организации сотрудничества // ИА «ИнфоШОС», 02.08.2007 - [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.infoshos.ru/ru/-idn=429>.

41. Шанхайская организация сотрудничества: модель 2014–2015: рабочая тетрадь № 21/2015 / [С. Г. Лузянин (рук.) и др.]; [гл. ред. И. С. Иванов]; Рос. совет по межд. делам – М.: Спецкнига, 2015. – 36 с.

42. Шанхайская организация сотрудничества и проблемы безопасности Евразии / М. В. Данилович [и др.]; под ред. А. А. Розанова; Женевс. центр по демокр. контролю над вооруж. силами, Центр изучения внешней политики и безопасности, ф-т межд. отн. БГУ. – Минск / Алматы / Женева, 2012. – 194 с.